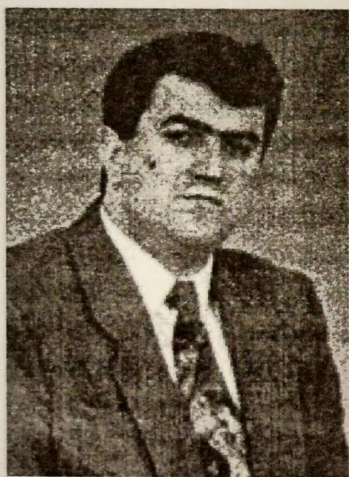

Dr. Lush CULAJ (Prishtinë)

VEPRIMTARIA E KOMITETIT “MKK” PËR NDËRKOMBËTARIZIMIN E ÇËSHTJES SHQIPTARE

Veprimtaria atdhetare e Komitetit “Mbrojtja Kombëtare e Kosovës” ishte e organizuar në dy fusha, në angazhimin e tij politik apo diplomatik për çlirimin e trevave shqiptare, si territore të natyrshme të shtetit shqiptar dhe, paralelisht, në rast të dështimit të këtyre përpjekjeve, në organizimin e lëvizjes nacionalçlirimtare. Orientimi i parë përcaktohej qartë në pikën e dytë të programit themelues të 1 majit 1918, i cili parashihte si detyrë të Komitetit të Kosovës protestimin kundër politikës

antishqiptare të shfarosjes në masë, që kishin ndjekur e që mund të vazhdonin ta ndiqnin serbomëdhenjtë edhe në të ardhmen në Kosovë dhe në viset e tjera shqiptare. Vetë *programi* themelues i Komitetit, i cili kërkonte bashkimin e të gjitha trevave shqiptare në një shtet, *protestat* te Fuqitë e Antantës kundër mizorive serbe në Kosovë, si dhe *formimi i një delegacioni* për mbrojtjen e çështjes shqiptare në arenën ndërkombëtare dëshmojnë më së

miri për karakterin e drejtë kombëtar dhe largpamësinë e tij. Kështu, Komiteti "MKK" në fund të vitit 1918 u bë zëdhënës i aspiratave të popullit shqiptar në Kosovë dhe në viset e tjera shqiptare të ish-Jugosllavisë për t'u bashkuar me atdheun, nga i cili ishte shkëputur padrejtësisht dhe me dhunë. Kur më 18 janar të vitit 1919 në Paris po niste punën Konferenca e Paqes, populli shqiptar shpresonte se do të korrigjoheshin padrejtësitë që u ishin bërë popujve të vegjël e të pambrojtur.

Presidenti i SHBA-së, Uillson, në janar të vitit 1918 kishte deklaruar se përkrahte pavarësinë politike dhe tërësinë tokësore si për shtetet e mëdha, ashtu edhe për shtetet e vegjël¹. Deklarata e presidentit Uillson kishte ngjallur shpresa të mëdha të shqiptarët. Edhe anëtarët e Komitetit të Kosovës, sikurse edhe patriotët e tjerë, shpresonin se hallet e Shqipërisë e të shqiptarëve do të zgjidheshin me drejtësi nga Fuqitë e Mëdha. Pra, luftën për internacionalizimin e çështjes së Kosovës dhe të çështjes shqiptare në përgjithësi Komiteti "MKK" e filloi përmes përpjekjeve diplomatike, me anë të protestave, memorandumeve, notave, letrave dhe statistikave dërguar organizmave ndërkombëtare, ministrave të Jashtëm dhe udhëheqësve të Fuqive të Mëdha. Për në Paris, përveç delegacionit të qeverisë së Durrësit, u nisën edhe katër delegacione të tjera, të cilat në Konferencë mund të kontribuonin vetëm përmes letërkëmbimit, ose përmes fjalës së një delegati, në rast se ftoheshin nga njëra prej pesë fuqive organizatore². Në këto delegacione vërehet mungesa e përfaqësuesve shqiptarë të Kosovës. Këtë mungesë u përpoq ta mbushte Komiteti i Kosovës, i cili, pas përpjekjeve të mëdha, përgatiti të dërgojë në emër të tij një delegacion treanëtarësh të kryesuar nga Hasan Prishtina³.

Udhëheqësi i delegacionit të Komitetit "MKK", i cili u nis me vonesë për në Paris, informonte nga Roma se kishte arritur mirë dhe pas dy ditësh do të nisej për në vendin ku duhej të arrinte⁴. Ai

¹ *Historia e Shqipërisë*, vëll. III, Tiranë, 1984, f.165.

² Xh. Shala, *Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave 1818-1924*. Punim magjistrature në dorëshkrim, Prishtinë, 1979, f.32.

³ P. Doçi, *Hoxhë Kadri Prishtina* - dorëshkrim.

⁴ *Arkivi Qendror i Shtetit i Republikës së Shqipërisë* (më tej: AQSh), Fondi 846, dos. 22, fl.31, dok. 706 595.

i shkruante Komitetit të Kosovës se aty “ishte informuar me keqardhje se në Durrës kundër italianëve ishte bërë një demonstratë e madhe dhe, në këtë çast, kur bëhet fjalë për mbrojtjen e atdheut dhe kur kufiri verior ende nuk është vendosur, kam frikë se (veprime të tilla-red.) do të na shkatërrojnë. Në një periudhë kur Anglia përpiket t’i ndihmojë Jugosllavisë dhe kur dihet se me Italinë gjindet në grindje diplomatike në Konferencë, këto sjellje të disa kalamajve, që mund të na sjellin dëme të mëdha, nuk di si t’i interpretoj”⁵. Më tej Hasan Prishtina pyet: “Mos vallë këto sjellje janë intriga të armiqve tanë jugosllavë dhe grekë? Në kohën kur po përcaktohen kufijtë e veriut dhe të jugut të Shqipërisë, t’i zemërojmë italianët nuk ka asnjë kuptim, as dobi... Mora vesh nga një burim i sigurt, - shkruante ai në letrën e tij, - se ministri i Jashtëm i Italisë ka theksuar: “Fillova të mos i shoh të padrejta pretendimet e atyre që theksojnë se shqiptarët duhen lënë t’i rregullojnë vetë punët e veta. Turqia, duke e potencuar vetëm Kretën e shpuri veten e saj deri në varr. Druaj se duke theksuar Sazan, Sazan, edhe ne vehten tonë do ta shpiem në atë përfundim””⁶. Natyrisht Hasan Prishtina i njihte edhe pretendimet territoriale të Italisë ndaj Shqipërisë dhe, sidomos, aspiratat e saj për realizimin e Marrëveshjes së Fshehtë të Londrës prandaj theksonte: “Unë nuk them që Sazani t’i jepet Italisë, por çdo gjë e ka kohën e vet, ... ato punë, që nuk do të bëhen sot, mund të bëhen 15 ditë më pas dhe, kur të caktohen kufijtë veriorë, mund të bëjmë edhe 20 herë në ditë demonstrata kundër Italisë dhe fitimi mbi Sazanin mund të sigurohet”⁷.

Korrespondenca e cituar dëshmon largpamësinë e të deleguarit të Komitetit të Kosovës, Hasan Prishtina, në lidhje me rrjedhat e mundshme diplomatike evropiane, dhe si duhej të vepronin shqiptarët, në mënyrë që në Konferencën e Versajës të siguronin përkrahjen e diplomacisë italiane. Ky pozicion i Hasan Prishtinës është e kuptueshme se nuk i pëlqente qeverisë jugosllave, e cila e

⁵ Po aty; si edhe L. Culaj, Komiteti “Mbrotjja Kombëtare e Kosovës”, Prishtinë, 1997, f.51.

⁶ Po aty.

⁷ Po aty.

konsideronte atë si italoofil, por edhe patriot të madh shqiptar, i cili nuk pranonte kurrë se ishte paguar nga Italia⁸.

Duke vlerësuar drejt rivalitetin ndërmjet Italisë, Francës e Anglisë në Adriatik dhe Serbisë e Greqisë, që shkonin pas tyre, nga edhe kishte lindur çështja e Adriatikut, përfaqësuesit e Komitetit të Kosovës dhe kryetari i tyre, Kadri Prishtina, mendonin se pikërisht nga “ekuilibri i Adriatikut” diplomatët tanë kishin mundësi të përfitonin në Konferencën e Paqes në Paris⁹. Në këtë sens duhet vlerësuar edhe telegrami i Hasan Prishtinës, i 18 dhjetorit 1918, drejtuar presidentit Uillson, ku pasi theksoheshin padrejtësitë e Konferencës së Londrës ndaj shqiptarëve, kërkohej në emër të tyre, të mbroheshin në Konferencën e Paqes të drejtat e popullit të nëpërkëmbur shqiptar. Në fillim të Konferencës së Paqes, Komiteti i Kosovës, në pamundësi që të dërgonte menjëherë delegacionin e tij, për ta përfaqësuar dhe për të parashtruar kërkesat në emër të popullit shqiptar të Kosovës dhe të viseve të tjera, më 12 shkurt 1919 e konsideroi të arsyeshme t’i japë të drejtën e përfaqësimit në atë Konferencë delegacionit zyrtar shqiptar¹⁰. Por atij iu vu si kusht mbrojtja e dy kërkesave kryesore që përmbante programi themelues i Komitetit “MKK”, përkatësisht, kërkesën për pranimin e një Shqipërie vetëqeveritare, të përjashtuar nga pretektoratet e huaja e me kufijtë e natyrshëm etnikë dhe, së dyti, kërkesën për bashkimin me Shqipërinë të të gjitha atyre qyteteve dhe krahinave me shumicë dërrmuese shqiptare, të cilat ishin pushtuar e aneksuar nga Serbia dhe Mali i Zi më 1912¹¹. Të autorizuarit për të përfaqësuar interesat e Komitetit të Kosovës ishin konkretisht Atë Gjergj Fishta, përfaqësuesi i qytetit të Shkodrës, dhe Mithat Frashëri. Mirëpo, kryesia e Komitetit i paralajmëronte ata në mënyrë të prerë: “Në qoftë se nuk përfillen dy pikat e lartpërmendura nuk keni të drejtë për ta përfaqësuar Komitetin e Kosovës”¹².

⁸ V. Vinaver, *Anglia dhe pozita ndërkombëtare e Shqipërisë midis dy luftërave botërore*, në: “Gjurmime albanologjike”, nr. 1, Prishtinë, 1968, f.202.

⁹ *AQSh*, Fondi 822, dos. 27, fl.1.

¹⁰ *Po aty*, Fondi 846, dos. 48, fl.1.

¹¹ *Po aty*.

¹² *Po aty*, dos. 49, fl.1.

Përfaqësuesit e Komitetit të Kosovës shpresonin se Konferenca e Paqes në Paris do të merrte vendime të drejta. Fuqive të Mëdha, që merrnin pjesë në Konferencë, u ishin dërguar nga Komiteti raporte shkoqitëse dhe statistika serioze për territoret shqiptare të shkëputura më 1913. Për përgatitjen e tyre ishte angazhuar edhe ushtaraku i njohur Ali Shefqeti, i cili kishte punuar tre muaj natë e ditë për të bërë posaçërisht për atje një hartë të përsosur të Shqipërisë e të Kosovës, të cilën e humbi Mehdi Frashëri ndërsa po e dërgonte në Paris¹³. Komiteti i Kosovës, ndërsa bënte thirrje në arenën ndërkombëtare për zgjidhjen e drejtë të çështjes shqiptare, ngrinte zërin brenda vendit edhe për bashkim “ndër vedi”, në mënyrë që t’i dëshmohej botës se populli shqiptar, pa dallim besimi, lufton në radhë të parë për çështjen kombëtare dhe për liri të plotë shtetërore¹⁴. Pa këtë unitet, sipas tij, fitorja do të ishte shumë e largët. Njëherësh Komiteti kërkonte nga të gjithë kosovarët angazhim të vazhdueshëm me qëllim të jetësimit të aspiratave të larta kombëtare. Në një nga proklamatat e shumta, dërguar nga Shkodra, më 24 dhjetor 1818 parisë së Kosovës, nënshkruar nga Hysni Curri, ndër të tjera theksohej: “Uzdaja e pushtimit të atdheut asht tepër e madhe, por për me mujtë me u vërtetue sa ma shpejtë qëllimin, duhet qi secilli kosovas të përpiket e t’i mbush detyrat e shejue nga Komiteti me të shpejtë e tue mos u frigësue para çdo rrezikut”¹⁵.

Komiteti i Kosovës i kushtoi rëndësi të madhe përcaktimit të rrugëve që duheshin ndjekur për këtë çështje madhore, veçanërisht për të ndikuar në qëndrimet e Fuqive të Mëdha për problemin shqiptar dhe për këtë qëllim i mobilizoi të gjitha forcat e tij intelektuale. Duke konsideruar të domosdoshme demaskimin e gjenocidit serb në Kosovë, ai, menjëherë pas përfundimit të Luftës së Parë Botërore, iu drejtua Konferencës së Paqes në Paris me kërkesën për të dënuar e ndaluar masakrat serbe mbi popullin shqiptar në Kosovë¹⁶. Në dokumentin në fjalë theksohet se serbët,

¹³ *Po aty*, dos. 58, fl.4.

¹⁴ E. Skëndi, *Hoxha Kadriu*, Prishtinë, 1992, f.67.

¹⁵ *Po aty*, Fondi 846, dos. 50, fl.59.

¹⁶ L. Culaj, *vepër e përmendur*, fl.60-61.

pasi i ndoqën turqit gjatë Luftës së Parë Ballkanike, filluan masakrat dhe plaçkitjet ndaj shqiptarëve dhe se qeveria serbe, ndërkohë, i detyronte shqiptarët me dhunë e me kërcënime që të deklaroheshin përmes disa shkresave se kinse “dëshironin të qëndronin nën sundimin serb”. Pikërisht, shkresat e falsifikuara nën kërcënimin e bajonetave ishin mjetet përmes së cilave Serbia kishte arritur t’i mashtronte disa Fuqi të Mëdha dhe botën e qytetëruar¹⁷.

Edhe Plaku i Maleve, Bajram Curri, në një letër drejtuar nga Vjena, më 19 shkurt 1919, kryetarit të Konferencës së Paqes në Paris, Zh. Klemanso, kërkonte që, në emër të parimeve njerëzore, të protestohej energjikisht kundër metodave mizore e barbare të autoriteteve ushtarake dhe civile serbe. Po ashtu në këtë letër ai i lutej Klemansosë për një fije drejtësie për popullin kosovar, duke kërkuar vendosjen në Kosovë të një ushtrie të qytetëruar ndërkombëtare, për t’iu dhënë fund vuajtjeve dhe mizorive të shkaktuara nga serbët, në mënyrë që populli i Kosovës t’i shprehte lirisht aspiratat e veta kombëtare sipas parimeve demokratike të shteteve të qytetëruara¹⁸.

Protestat e kësaj natyre morën përmasa të gjera dhe u bënë në të gjitha anët e vendit. Ato u shtuan sidomos gjatë muajit mars të vitit 1919, kur me ndihmën e qeverisë së Beogradit Esat Toptani u paraqit në Paris haptas si vegël e serbëve. Më 24 prill 1919 Komiteti i Kosovës, në një letër dërguar parisë në Kosovë, e informonte lidhur me pozitën e Shqipërisë në Konferencën e Paqes, duke shfaqur shpresat te presidenti Uillon dhe SHBA-ja se “kanë marrë në mbikëqyrje të drejtpërdrejtë çështjen tonë kombëtare (ndaj-red.), mund të besojmë se fati i atdheut ka për të pasur një përfundim të mirë”¹⁹. Megjithatë, Komiteti theksonte: “Koha është me shumë rëndësi dhe nuk duhet asnjë minute ta kalojmë në gjumë, por nevojitet një bashkim në mënyrë që të jemi në gjendje ta mbrojmë atdheun”.

Në këtë kuadër duhet përmendur se pothuajse të gjitha trevat

¹⁷ *Lufta e popullit shqiptar për çlirim kombëtar 1918-1920*. (Përmbledhje dokumentesh), vëll. I, Tiranë 1975, f.62.

¹⁸ *Po aty*, f.125.

¹⁹ *Po aty*, f.179.

shqiptare të shkëputura më 1913 nga trupi i tyre etnik ishin ngritur me armë në dorë kundër pushtuesit. Eprorët e çetave shqiptare mbanin lidhje të rregullta me degët e Komitetit “MKK” dhe në emër të popullsisë së viseve të ndryshme, në pamundësi për t’u lidhur me botën e jashtme dhe për të protestuar kundër pushtuesit, autorizonin këtë Komitet t’i përfaqësonte. Sipas dokumentacionit të viteve 1918-1919 popullsia e Plavës dhe e Gucisë e autorizonte Komitetin e Kosovës me të drejta të plotfuqishme që, në emër të saj, para botës zyrtare e jozyrtare, të përpiqej për bashkimin e Plavës dhe të Gucisë me Shqipërinë e lirë²⁰. Prania e selisë së Komitetit të Kosovës në Shkodër i krijoi mundësi kryetarit të Komitetit që të ishte më afër me përfaqësuesit francezë e anglezë dhe kjo mundësi shfrytëzohej për dhënien e informacioneve, për sqarime a protesta²¹.

Më 6 maj 1919 Komiteti i Kosovës i drejtohej me një letër falënderimi presidentit Uillson për përpjekjet e tij në mbrojtjen e Shqipërisë në Konferencën e Parisit, duke i dërguar statistika e raporte tronditëse për gjendjen në Kosovë²². Ndërkohë, Komiteti “MKK” u kërkonte shqiptarëve si në Kosovë, ashtu edhe në Shqipëri, që pak a shumë të përmbaheshin dhe të ruanin qetësinë e bashkimin deri në ato momente kur Konferenca e Paqes të caktonte kufijtë, duke shpresuar që çështja shqiptare do të zgjidhej si duhej deri më 15 tetor 1919²³.

Veprimtaria e Komitetit të Kosovës dihet se nuk lidhej vetëm me çështjen e Kosovës. Paraqitja e Komitetit si organizatë politike gjithëkombëtare, dëshmohet nga një dokumentacion i gjerë. Për ilustrim do të përmendim letrën dërguar nga ky Komitet kryesisë së delegacionit të SHBA-së në Konferencën e Paqes, më 4 shtator 1919, ku paraqitej vendosmëria e korçarëve dhe e mbarë popullit shqiptar për të luftuar kundër pushtuesve grekë, duke ua kujtuar edhe shteteve të tjera të Antantës se: “Numri i dëshmorëve që dha Korça për ta siguruar

²⁰ AQSh, Fondi 846, dos. 50, fl.29-30; E. Skëndi, *vepër e përmendur*, f.62.

²¹ E. Skëndi, *vepër e përmendur*, f.62.

²² AQSh, Fondi 846, dos. 28/3, fl.59.

²³ *Luftra e popullit shqiptar...*, vëll. I, f.330.

çlirimin e saj është më i madh se numri i të vrarëve të Greqisë, e cila hyri në luftë në pragun e fitorës”²⁴.

Në kuadër të përpjekjeve për të ndikuar në vendimet e Fuqive të Mëdha për çështjen shqiptare, në përgjithësi, dhe në problemin e viseve të copëtuara në veçanti, Komiteti i Kosovës i kushtoi vëmendje përcjelljes së zërit të vet në Paris. Fundi i tetorit të vitit 1919 e gjeti Hasan Prishtinën në dyert e Konferencës së Paqes, duke shpërndarë materialet e Komitetit të Kosovës e duke biseduar me autoritetet dhe me përfaqësuesit e shteteve të ndryshme për problemin shqiptar. Komiteti, i shqetësuar, i kërkonte atij informacione të shpeshta meqenëse situata ndryshonte nga momenti në moment, prandaj duheshin marrë masa për t’iu përshtatur rrethanave të krijuara. Gjithashtu Komiteti përpiqej që të kishte marrëdhënie të mira me komandën e Fuqive të Antantës, në mënyrë që t’i shfrytëzonte këto marrëdhënie për të përfutur ndihmën e Fuqive të Mëdha fituese për zgjidhjen sa më të drejtë të çështjes kombëtare²⁵. Përpjekjet për të siguruar përkrahjen e jashtme u shtrinë deri në Vatikan. Papës iu paraqitën të dhëna dhe statistika për mizoritë e serbëve të bëra mbi popullin shqiptar. Gjithashtu Komiteti i Kosovës iu drejtua delegatit të Papës në Shkodër, të cilit iu paraqitën masakrat e serbëve mbi shqiptarët, pa dallim feje, me dëshmi e me statistika të sakta. Komiteti me këmbëngulje kërkoi që t’u jepej fund atyre akteve barbare, dhe, për t’u shpëtuar jetën dhe pasurinë e shqiptarëve, bënte thirrje: “Ju lutemi që ta keni mirësinë me i dërgue pranë shenjtërisë së tij Papës dhe pranë arqipeshkvit të Zagrebit këto statistika bashkë me memorjet që janë këtu të lidhura”²⁶.

Në kuadër të përpjekjeve për të informuar drejt opinionin publik për çka ndodhte në Kosovë dhe në vise të tjera shqiptare, si edhe çfarë kërkonin shqiptarët, Komiteti i Kosovës, përmes përfaqësuesve të vet, polemizoi edhe në shtypin evropian të kohës. Polemikata u orientuan veçanërisht ndaj atyre gazetave, të cilat

²⁴ *Po aty*. Greqia hyri zyrtarisht në luftë në verë të vitit 1917, pasi mbreti Konstantin u detyrua të abdikojë nga Fuqitë e Antantës, nga Anglia dhe nga Franca, që e përkrahnin Venizellosin.

²⁵ L. Culaj, *vepër e përmendur*, f.55.

²⁶ *AQSh*, Fondi 846, dos. 33/2, fl.70.

me qëndrimet e tyre dëshironin që ta zyrtarizonin pushtetin serb në trevat shqiptare. Përmes bastardimit të fakteve historike, ato përpiqeshin të vërtetonin se trevat Verilindore të Shqipërisë dikur kishin qenë “prona serbe”. Në kundërshtimin e tezave të tilla, Kadri Prishtina shkroi për gjenezën e shqiptarëve, si një nga kombet më të vjetra në Evropë, si dhe për kufijtë e vjetër të trojeve shqiptare²⁷. Në këtë kontekst, shtypi frëng dallohej për mbrojtjen që i bënte Mbretërisë Serbe. Në përgjigjen që Hoxha Kadriu ia drejtonte gazetës “Le Temps”, ai hidhte poshtë në mënyrë të argumentuar shtrembërimet mbi prejardhjen e shqiptarëve dhe mbi shtrirjen e trojeve të tyre stërgjyshore, të cilat bëheshin për të përligjur pushtetin serb²⁸.

Komiteti i Kosovës kishte si objekt tjetër të shpaloste pikëpamjet dhe kërkesat shqiptare të përfaqësuesit e Fuqive të Mëdha në Shkodër. Në këtë kuadër të dërguarit e Komitetit i bënë vizitë komandantit të forcave aleate në Shkodër, gjeneralit Bardi de Furtu, me rastin e emërimit të tij në atë detyrë. Në një bisedë të gjatë, ata, në emër të këtij Komiteti dhe të popullit shqiptar të Kosovës kërkuan nga ai që të ndërmjetësonte pranë qeverisë së tij për fatin e Shqipërisë me qëllim që të gjitha trevat shqiptare, brenda kufijve të vitit 1913, të kishin një administratë të veçantë, si dhe të bëhej bashkimi i krahinave që kishin mbetur jashtë kufijve në Konferencën e Londrës. Që në fillim të vitit 1919 Komiteti i Kosovës, krahas notave të protestës dërguar ministrave të Jashtëm të Fuqive të Mëdha, protestoi edhe pranë gjeneralit Desparei, komandant i forcave aleate në Ballkan, lidhur me masakrat serbe në Kosovë²⁹. Pikërisht për këtë qëllim u përgatit një raport i hollësishëm për masakrat çnjerëzore të shovinistëve serbë ndaj popullsisë shqiptare të Kosovës. Gjithashtu u bë një studim shkencor, i mbështetur në burime arkivore mbi karakterin shqiptar të Kosovës, i argumentuar me të dhëna dhe faktografi historike. U përgatit edhe një pasqyrë e shkurtër për trevat shqiptare nën sundimin serb dhe popullsinë e tyre. Sipas këtyre të dhënave,

²⁷ Po aty, Fondi 822, dos. 21/1, fl.29-31.

²⁸ Po aty, fl. 45-48, dos. 26, fl.1-7, E. Skëndi, *vepër e përmendur*, f.63.

²⁹ Po aty, Fondi 846, dos. 28/1 dhe 35/1, nr.708 266.

Kosova dhe vise të tjera shqiptare në shtetin serbo-kroato-slloven kishin 887 989 banorë³⁰.

Komiteti angazhoi përfaqësuesit e tij dhe përgatiti statistika mbi përbërjen kombëtare të popullsisë në Kosovë në periudhën kur pushtuesit serbë, përmes të dhënave të falsifikuara, përpiqeshin që ta mashtronin opinionin botëror se gjoja Kosova ishte e populluar me serbë³¹. Në një ndër protestat e shumta të Komitetit të Kosovës dërguar Konferencës së Paqes me hidhërim të thellë theksohej: “Vendimi për të cilin kemi dëgjuar, sipas të cilit Shkodra do t’i jepet Jugosllavisë, Epiri Greqisë dhe Vlora Italisë do të ishte një vendim mizor dhe barbar që nuk do ta pranonte ndërgjegjja njerëzore në shekullin e njëzetë. Dhe historia do ta shënonte dhe do ta regjistronte këtë akt të shëmtuar politik”³².

Edhe qendra e jashtme e Komitetit të Kosovës në Gjenevë bëri një varg protestash pranë Lidhjes së Kombeve. Të gjitha protestat ose memorandumet përpiloheshin nga selia e Komitetit në Shkodër dhe, pas nënshkrimit nga kryetari e sekretari, dërgoheshin në Gjenevë e gjetiu për t’u shpërndarë në forumet zyrtare ndërkombëtare³³.

Duke e vlerësuar punën e delegacionit shqiptar në Lidhjen e Kombeve, Komiteti i Kosovës vinte në dukje se ky pa ndihmën e qeverisë, e cila nuk ishte në gjendje ta ndihmonte sa e si duhej nuk mund ta përballonte gjithë peshën e punës. Në një letër të Kadri Prishtinës, dërguar përfaqësuesit të Komitetit në Gjenevë, theksohej: “Kam bindjen se Imzot Noli ka luajtur një rol të madh pozitiv, vetëm më vjen keq që ne s’kemi një ministër të Jashtëm ose kryeministër që do ta ndihmojë Nolin në të drejtën ndërkombëtare dhe në traktate të shteteve”³⁴.

Paraqitja e problemit shqiptar në konferenca të ndryshme ndërkombëtare, letërkëmbimet me ministrat e Jashtëm të Fuqive të Mëdha, me presidentin amerikan, me kryeministrin francez

³⁰ *Po aty*, dos. 35/1, nr.708 226.

³¹ E. Skëndi, *vepër e përmendur*, f.65.

³² *Lufta e popullit shqiptar...*, vëll. II, Tiranë, 1976, f.27.

³³ P. Doçi, *vepër e përmendur*.

³⁴ *Po aty*; L. Culaj, *vepër e përmendur*, f.64.

apo anglez, janë dëshmia më e mirë për luftën e vendosur të këtij Komiteti për t'iu dalë zot fateve të atdheut³⁵. Përmes përpunimit të një politike të mprehtë dhe të një diplomacie largpamëse, udhëheqësit e Komitetit "MKK" i demaskuan rrënjët e propagandës demagogjike të shovinistëve serbë dhe të ithtarëve të tyre, duke i cilësuar të gjithë këta si pjellë të idesë pansllave dhe të politikës ruse³⁶.

Përfundimisht mund të nxirret si përfundim se veprimtaria diplomatike e Komitetit të Kosovës ishte gjithmonë në shërbim të interesave të lartë kombëtarë. Komiteti ishte përherë i pranishëm në momentet më të duhura, duke dhënë ndihmesën në shërbim të shpëtimit të Shqipërisë nga pretendimet gllabëruese fqinje, pa lënë mënjane edhe përkrahjen rezervë për popullin shqiptar të mbetur jashtë kufijve të Shqipërisë politike, duke synuar çlirimin e tij dhe bashkimin kombëtar.

³⁵ E. Skëndi, *vepër e përmendur*, f.65.

³⁶ *Po aty*, f.66; AQSh, Fondi 822, dos. 27/1, nr.707 999.